

פרשת שמות: האם מותר להרוג עובר שמסכן את אימו

בס"ד

פתיחה

בפרשת השבוע מסופר על כך, שבני ישראל פרו ורבו למרות ניסיונות המצרים: וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעֲצֻמוּ בְּמֵאד מְאֹד וַתִּמְלֵא הָאָרֶץ אֹתָם¹. מריבויי פעלי הלידה דרשו חז"ל, שהנשים היו יולדות ששה ילדים בכרס אחת, כאשר המניע העיקרי לפרש כך הוא, כיצד ייתכן שתוך מאתיים שנה צמחו בני ישראל משבעים איש לשש מאות אלף גברים.

מדוע כאשר נולד משה לא נולדו איתו עוד חמישה אחים? **הרמב"ן** (במדבר ג, יד) הסביר, שמעמדו של שבט הלוי היה שונה, הוא לא השתתף בשעבוד, ובעקבות כך גם לא חלה עליו הברכה של לידה ששה בכרס אחת. על בסיס עיקרון זה הסביר את הסיבה שיחסית לשאר השבטים, גודלו של שבט לוי ביציאה ממצרים היה קטן. ובלשונו:

"והנה לא היו שבט הלויים כשאר השבטים, וזה תימה איך לא יהיו עבדיו וחסידיהו ברוכי ה' כשאר כל העם. ואני חושב, שזה חיזוק למה שאמרו רבותינו, כי שבטו של לוי לא היו בשעבוד מלאכת מצרים ובעבודת פרך. והנה ישראל, אשר מרו המצריים את חייהם בעבודה קשה כדי למעטם, היה הקדוש ברוך הוא מרבה אותם כנגד גזרת מצרים, אבל שבט לוי היו פרים ורבים כדרך כל הארץ ולא עלו למעלה כשאר."

בעקבות עניין הלידות בפרשה, נעסוק השבוע בחלק מדיני עוברים. נראה את מחלוקת הפוסקים מה מעמדו ההלכתי של עובר, האם הוא נחשב כאדם ממש, או רק כחי חלקית. כמו כן נעסוק בשאלה היוצאת מכך, מה האם מותר להרוג עובר המסכן את אימו, ומה דין תינוק שבוכה במסתור ומסכן את שאר המתחבאים.

מעמדו של עובר

מה דינו של אדם שהרג עובר? בעניין זה מצינו סתירה:

א. **מצד אחד** הגמרא במסכת סנהדרין (נ"ב ע"ב) כותבת בשם רבי ישמעאל, שגוי שהרג עובר חייב מיתה. אולם, יהודי שהורג עובר, על אף שיש בכך איסור חמור (ואולי אף איסור דאורייתא²) לכולי עלמא אינו חייב מיתה. בטעם הדבר מנמקת הגמרא במסכת נדה (מד ע"א), שיהודי חייב מיתה רק כאשר הורגים נפש, ועובר אינו נחשב נפש.

עיקרון דומה עולה גם מהמשנה במסכת אהלות (ז, י) הכותבת, שבמקרה בו במהלך הלידה עובר מסכן את האם וראשו עוד לא יצא לאוויר העולם - ניתן להורגו כדי להציל אותה, מפני שחייה קודמים לחייו. לעומת זאת, ברגע בו הוציא העובר את ראשו לאוויר העולם, אסור להרוג אותו כדי להציל אותה, כיוון שאין דוחים נפש מפני נפש - משמע שלפני הלידה הוא לא נחשב נפש.

ב. **מצד שני** הגמרא במסכת ערכין (ז ע"א) כותבת בשם שמואל, שאשה שנפטרה בלידה בשבת מותר לחתוך לה את הבטן ולהוציא את העובר, למרות שכדי להביא את הסכין צריך להעבירו ברשות הרבים. אם העובר נחשב בן אדם, מובן מדוע מותר לחלל שבת מדאורייתא כדי להצילו, כיוון שפיקוח נפש דוחה את כל התורה, אבל אם העובר איננו נפש, בפשטות אסור לחלל שבת להצילו.

מחלוקת הראשונים

נחלקו הראשונים ביישוב הסתירה:

א. **בעל הלכות גדולות** (מובא בר"ן יומא ג ע"ב ד"ה כתוב) סבר, שהעובר אינו נחשב חי לגמרי, ולכן במקרה בו הוא מסכן את אימו יש להרוג אותו כדי להציל אותה. עם זאת יש לעבור על איסורי דאורייתא כדי להצילו ולחתוך את בטן האם (במקרה בו היא מתה), כיוון שהשיקול המובא בגמרא ביומא 'לחלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה' שייך גם בו.

עיקרון דומה כתבו **התוספות** (נדה מא ע"א ד"ה איהו), שדינו של עובר דומה לגוסס. כשם שההורג גוסס פטור ממוות, כיוון שחיוב מיתה יש רק על הריגת אדם חי, אך מכל מקום יש בכך איסור ואף מחללים שבת להחיותו. הוא הדין בעובר, כיוון שהוא כעין גוסס עדיף להורגו כדי להציל את האמא, אבל מותר לחלל שבת בשביל להציל אותו. ובלשון הר"ן:

"אף על גב דתנן האשה המקשה לילד מביאים סכין ומחתכים אותו, וההורג חייב דווקא בן יום אחד, אבל עובר לא וקרא נמי כתיב דמשלם דמי ולדות אפילו הכי לענין שמירת מצוות מחללים עליו, אמרה תורה חלל עליו שבת אחת שמא ישמור שבתות הרבה, הלכך אפילו בהצלת עובר פחות מבן מ' יום שאין בו חיות כלל מחללים."

ב. **השיטה מקובצת** (ערכין שם, אות א) הסכים עם בעל הלכות גדולות שכל עוד העובר בבטן אימו, הוא אינו נחשב חי ולכן ההורג אינו חייב מיתה ויש להורגו כדי להציל את אימו. אמנם בניגוד אליו סבר, שהגמרא המתירה לחלל שבת עוסקת רק במקרה בו העובר כבר יצא לאוויר העולם, שאז הוא כבר נחשב אדם חי.

ג. **הרא"ש** (יומא ח, יג) העלה אפשרות שלישית. להבנה זו, כל עוד העובר ניזון מאימו, בגלל התלות בה הוא אינו נחשב כאדם חי שראוי לחלל בשבילו שבת, ולכן כאשר הוא מסכן את אימו - מעדיפים את חיי האמא, וההורג אינו עובר על איסור רצח. לעומת זאת כאשר האמא נפטרה, העובר שכבר אינו תלוי בה נחשבת כמונח בקופסא, וכאדם חי שיש לחלל בשבילו שבת.

אכילה ביום כיפור

להלכה פסק **השולחן ערוך** (או"ח של, ה) שבמקרה בו אשה נפטרה בשבת, יש להביא סכין גם דרך רשות הרבים כדי לקרוע את בטנה, שכן אולי העובר חי. מפסיקה זו ברור שלא פסק כשיטה מקובצת שסבר שהיתר זה קיים רק במקרה העובר כבר הוציא את ראשו, אך לא ברור האם פסק כדעת בעל הלכות גדולות או כדעה שמביא הרא"ש.

¹ כפי שראינו במקום אחר (שמות שנה ו') נחלקו **הרב משה פיינשטיין והציץ אליעזר** האם יש בהפלת עובר איסור דאורייתא או דרבנן, שאלה המשפיעה על הדיון האם מותר להפיל את העובר במקרה שמגלים שהוא נושא מומים קשים. עוד ראינו שנחלקו הפוסקים, האם יש חילוק בין גילוי המומים בארבעים יום הראשונים ליצירת הולד, להמשך ההיריון.

הציץ אליעזר (יא, מג) לעומת זאת הכריע בפירוש כדעת בעל הלכות גדולות כיוון שכך עולה גם מדעת **הטור**, ולכן התיר לתת זריקה לאשה בשבת כדי להציל את עובריה, גם אם לא נשקפת לה סכנה. כמו כן על בסיס זה נקט שמותר לתת למעוברת שאחזה בולמוס לאכול ביום כיפור כאשר נשקפת סכנה לעובר, גם כאשר לא נשקפת סכנה לחייה. ובלשונו:

"אם מותר לחלל שבת עבור פקוח נפש של עובר גם במקום שלא נשקפת כל סכנה לאם באם תפיל, וכן לעניין יום הכיפורים. ובאין הכרעה בזה בשולחן ערוך, ולעומת זה יש הוכחה בטור דדעתו לפסוק כבעל הלכות גדולות וכן נמי מהב"ח וכך נראה לי מסתבר דיש לפסוק כן למעשה."

עם זאת יש להעיר, שבמקרה של מעוברת שאחזה בולמוס ביום כיפור, ייתכן שגם הדעה המובאת ברא"ש תסבור שמותר לה לאכול. הסיבה לכך מובאת ברא"ש (שם) ובר"ן (ד"ה וכתב) שטענו, שכאשר העובר בסכנה מחמת הבולמוס ממילא גם האשה תהיה בסכנה, ולכן יהיה מותר לה לאכול כדי להציל את נפשה.

'משמאי כרדפי ליה'

כפי ראינו לעיל, ההיתר להרוג את הולד קיים אך ורק כאשר הוא בבטן, אבל ברגע שהוציא את ראשו מהרחם אסור להורג שכן 'לא דוחים נפש מפני נפש'. אולם יש בתירוץ זה קושי, שהרי גם אם לא מדובר באשמתו של התינוק, בפועל הוא 'רודף' אחרי האמא להורגה. ומדוע לא יהיה מותר להורגו? בתירוץ הקושיה נחלקו הירושלמי והבבלי:

א. **הירושלמי** (מד ע"א) תירץ, שברגע שהתינוק יצא מהרחם וכבר יש בו חיים, אי אפשר להכריע מי רודף אחרי מי, האם האמא נחשבת כמסכנת את התינוק וחיי עדיפים, או שהתינוק מסכן את האמא וחיייה עדיפים - לכן אסור להרוג אף אחד מהם. ב. **הבבלי** (שם) תירץ, שהסיבה שאי אפשר להרוג את התינוק כיוון "שמשיא קא רדפי ליה".

בביאור דברי הבבלי כתב **הרמב"ם** (רוצח א, ט), שכיוון שטבעו של עולם שכאשר ילד נולד הוא עלול לסכן את אימו במהלך הלידה - אין הוא נחשב רודף, ומשום כך אסור להורגו. האחרונים התקשו בביאור דבריו, שהרי גם כאשר התינוק במצב עובר 'טבעו של עולם' שהוא מסכן את אימו, אם כן מדוע יש חילוק בין מקרה בו הוציא את ראשו למקרה בו הוא עוד עובר?!

יישוב דברי הרמב"ם

האחרונים הביאו מספר אפשרויות ליישב את הרמב"ם:

א. **הרב איסר זלמן מלצר** (אבן האזל שם) הביא בשם **הרב חיים מבריסק** תירוץ, המבוסס על דברי הרמב"ם בהלכות חובל (ח, טו). הרמב"ם פסק, שבמקרה בו יש ספינה המטלטלת בים ועומדת להישבר, ועמד אדם וזרק חלק מהחפצים לים - הוא פטור לשלם לבעלי החפצים פיצוי, כיוון שהחפצים נחשבים כרודפים אחרי האנשים בספינה להורגם.

בהשוואה לנידון שלנו, כאשר עובר נמצא במעי אימו, כיוון שהוא עוד לא נחשב בן אדם דינו כמשא הרודף אחרי הספינה להטביעה, שגם אם הוא רודף בעל כורחו מותר להורגו. לעומת זאת, כאשר התינוק הוציא את ראשו, ממילא הוא כבר לא נחשב משא אלא אדם, ואז רק כאשר כוונתו לרדוף מותר להורגו, ולא במצב טבעי בו 'משמאי קא רדפי ליה'. ובלשונו:

"ושמעתי בשם אדמו"ר גאון ישראל דדין משמאי הוא דקא רדפי לא מהני אלא אם הוא כילוד, אבל כל זמן שהוא עובר הוי בדין משא המבואר בסוף פרק ח' מהלכות חובל ומזיק דיש לה דין רודף. ומשמע דכוונתו דמשא גם כן אינו רודף בפועל, אלא דכיוון שאינו אדם מהני מה שממילא נעשה רודף, והכא נמי (= וגם בעובר) על כל פנים ממילא נעשה רודף."

ב. **הרב משה פיינשטיין** (אגרות משה חו"מ ב, טו) העלה אפשרות נוספת, שכאשר הרמב"ם כתב שכך טבעו של עולם אין כוונתו לתרץ את ההבדל בין העובר לבין התינוק וכפי שטען הרב חיים מבריסק, שהרי שאין משמעות לעובדה שהרדיפה נעשית בגלל חוקי הטבע, וגם משוגע נחשב רודף ומותר להורגו למרות שעושה את מעשיו ללא מודעות 'ועל פי חוקי הטבע'.

לטענתו כוונת הרמב"ם להסביר בדומה לדברי הירושלמי, שאת התינוק אסור להרוג משום רודף, כיוון שמדובר בתהליך טבעי בו לא יודעים האם האמא נחשבת כרודפת אחרי התינוק להורגו, או שהתינוק נחשב כרודף אחרי האמא להורגה. להבנתו כוונת הרמב"ם, שהסיבה שמותר להרוג את העובר ולא את התינוק היא שהעובר אינו נחשב כחי לגמרי, מה שאין כן התינוק (ועיין הערה²).

תינוק שבוכה

נחלקו האחרונים, האם יש להרחיב את המושג 'משמאי קא רדפי ליה' למקרים נוספים:

א. **הרב נתן כהנא** (דברי רננה ס' נח), טען, שבמקרה בו מספר אנשים מתחבאים מפני הגויים, אסור לאשה להרוג את בנה כאשר הוא בוכה ומסכן אותם, כיוון שהבכייה לא בשליטתו וכך טבעו של עולם, ודינו דומה למקרה של תינוק שהוציא את ראשו, שפסק הרמב"ם שאסור להורגו כיוון שכך טבעו של עולם שתינוק מסכן את אימו בזמן הלידה.

ב. **הרב שטרנבוך** (ג, תוד) חלק וסבר, שאין מצב זה נחשב טבעו של עולם, שכן בניגוד ללידה בה תמיד העובר מסכן את אימו, אין טבעו של עולם שתינוק בוכה דווקא ברגע זה ומסכן את כולם. עוד הוסיף, שבמקרה בו התינוק ימשיך לבכות, למעשה כולם יירצחו, ולכן ניתן להגדיר את התינוק כרודף אחרי השאר להורגם, וכך כולם יינצלו (ועיין בדף לפרשת ויגש שנה ה').

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שעוד אנשים יקראו...

² על בסיס הבנה זו פסק **הרב משה פיינשטיין** (יו"ד ב, נח), שבמקרה בו יש הריון עם תאומים ואחד העוברים חלש יותר ומסכן את העובר השני, שמותר להפיל את החלש, שכן הוא נחשב פחות 'חי' מהעובר החזק ורודף אותו. לעומת זאת לשיטה הסוברת שבכל מצב הנגרם על פי טבעו של עולם אין הרודף נחשב רודף, ייתכן שגם במקרה זה הנגרם על פי טבעו של עולם אין רשות להפיל את העובר החלש (אם כי ייתכן שניתן לצרף שיקולים נוספים (כמו לדוגמה שאם לא יפילו שני התינוקות ימותו) שישנו את הפסק).

³ מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com